

сенсі. В цьому ми вбачаємо актуальність класичної економічної спадщини.

Усі наступні покоління економістів до нинішнього часу ведуть незримий діалог з Адамом Смітом, утім, результативність такого діалогу обумовлена саме його ціннісною складовою. Однак проблема вартості нині не є центром тяжіння для офіційної економічної доктрини. Це послаблює як її загальнометодологічну потенцію, так і можливості дослідження (й досягнення) засад сталого розвитку господарської системи в умовах наростання невизначеності економічних перспектив.

Література

1. *Аристотель* Никомахова етика // Аристотель Сочинения: В 4-х тт. – Т. 4. – М.: Мысль, 1983. – С. 175.

2. *Серра А.* Краткий трактат «О средствах снабдить в изобилии золотом и серебром королевства, лишенные рудников драгоценных металлов» // Меркантилизм. Сборник / Под ред. И. С. Плотникова. – Л.: Соцэкгиз, 1935.

3. *Смит А.* Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Соцэкгиз, 1962.

*Супрун Наталія Анатоліївна, д.е.н., проф.,
головний науковий співробітник ДУ «Інститут економіки та
прогнозування НАН України»*

ТЕОРІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА ОСНОВА ПАРАДИГМАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

Загострення соціально-економічних суперечностей суспільного розвитку в останній третині ХХ ст. актуалізувало потребу у кардинальному перегляді системи наукових поглядів на цілі та потенціал економічного зростання. Пошук відповідей на виклики економічного прогресу знайшов відображення у

працях багатьох мислителів, і зокрема у наукових розвідках Римського клубу, названих «Глобальною проблематикою», головною метою яких стало привернення уваги світової громадськості до глобальних проблем сучасності. Поняття «глобальна проблематика» сформувалося як новітня світоглядна концепція – теорія сталого розвитку, згідно з якою світ розглядається як єдина система, для існування та розвитку якої необхідні спільні зусилля людства щодо розв’язання низки проблем, які не можуть бути вирішені відокремленими ресурсами на локальному рівні. Такий підхід, отримавши назву «нового глобального мислення», актуалізував нові завдання для цілої системи суспільних наук: дослідження стану розвитку людської цивілізації та моделювання світової динаміки, яке враховує взаємозв’язки різних аспектів людського життя – соці-ального, політичного, морального, культурного, економічного.

Центральною ідеєю аналітичних розвідок Римського клубу стала концепція «меж зростання», згідно з якою обмеженість розмірів планети та її природних ресурсів передбачають існування межі експоненціального зростання народонаселення і промислового виробництва. Концепція була обґрунтована у праці «Світова динаміка» (1970) Дж. Форрестера¹ на основі комп’ютерного моделювання глобального розвитку, використання якого уможливило висновок, що подальший розвиток людства в межах традиційної моделі економічного відтворення у найближчі десятиліття призведе до екологічної катастрофи.

Подальший розвиток даний підхід отримав у доповіді дослідницької групи під керівництвом Д. Медоуза «Межі зростання»² (1972), у якій було доведено, що розвиток людства на основі виключно індустріальної моделі обмежений вичерпними ресурсами, насамперед викопними (паливно-енергетичними, металорудними, хімічними тощо) у глобальному та особливо регіональному масштабах.

¹ Forrester Jay W. World Dynamics. Portland. – Oregon : ProductivityPress, 1970.

² Meadows D.H. The Limits to Growth : A Report for the Club of Rome’s Project On The Predicament of the Mankind / D.H.Meadows. – NewYork : Universe Books, 1972. – 205 p.

У працях Д. Форрестера та Д. Медоуза було зроблено припущення, що при збереженні існуючих тенденцій зростання світового населення, розвитку промислового виробництва і як наслідок – експоненційного збільшення забруднення навколишнього середовища й виснаження природного потенціалу планети, спричинить глобальну катастрофу. Таким чином, подальше економічне зростання призведе до поступового занепаду насамперед промислово розвинених країн, що спричинить наступну деградацію господарського потенціалу людства, всесвітню екологічну та соціально-економічну кризу і потенційно можливу загибель людства. Концепція «меж зростання» сприяла розвінчання технократичного міфу про можливості безмежного економічного зростання, на противагу якому авторами було запропоновано концепцію «нульового зростання».

Значним внеском у розроблення концептуальних засад нової парадигми економічного розвитку стала доповідь групи Я. Тінбергена «Перегляд міжнародного порядку» (1976)³, в якій головною метою світового співтовариства автори назвали забезпечення гідного життя і помірного добробуту всіх громадян світу, що символізувало початок переходу від кількісного аналізу глобальних проблем до якісного аналізу людського буття, системи цілей і цінностей.

Центральне місце в системі засадничих принципів сталого розвитку посіли концепції «нового гуманізму», «революції світової солідарності» та «революції свідомості», які були сформульовані в доповіді «Цілі для людства» (1977), опублікованій групою вчених під керівництвом Е. Ласло. В доповіді були названі чотири глобальні цілі людства: глобальна безпека (припинення гонки озброєнь, виключення війн і конфліктів, відмова від насильства); вирішення продовольчої проблеми в глобальному масштабі (ліквідація голоду, створення світової системи, що дозволяє задовольнити потреби в продовольстві всіх людей на Землі); глобальний контроль за використанням енергетичних і сировинних ресурсів (розроблення раціонального й екологічно

³ RIO: Reshaping the International Order. A Report to the Club of Rome/Tinbergen, Dolman van Ettinger (Eds.). – New-York : E.P. Dutton. 1976.

безпечного енерговикористання, контроль над технологією, економічно ефективне природокористування); глобальний розвиток, орієнтований на якісне зростання (підвищення якості життя, соціальна справедливість у розподілі матеріальних і духовних благ).

У черговій доповіді Римського клубу «Фактор чотири. Витрат – половина, віддача – подвійна» (Е. Вайцеккер, Е. Ловінс, Л. Ловінс, 1997) зроблено висновок про те, що сучасна цивілізація досягла рівня розвитку, на якому зростання виробництва фактично у всіх галузях господарства здатне здійснюватися в умовах прогресуючої економіки без залучення додаткових ресурсів і енергії. Остання оновлена версія доповіді Римського клубу опублікована у вигляді книги «Межі зростання: 30 років потому» (2004).

Значним внеском у концептуалізацію нової суспільної парадигми економічного поступу стала спільна заява вчених-економістів та екологів «Економічне зростання, екологічний потенціал та довкілля» (1995), в якій підтверджувались висновки наукових розвідок Римського клубу про те, що істотними характеристиками сучасного стану розвитку світового господарства, що обмежують можливості економічного зростання є обмеженість ресурсної бази та екологічного потенціалу планети⁴. З огляду на те, що економічне зростання саме по собі не забезпечує покращення якості життя та довкілля, відзначалась нагальна необхідність формування нової парадигми суспільного розвитку, що знайшла відображення у теорії сталого розвитку, засади якої було сформульовано у роботі Г. Дейлі «Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку»⁵. Сталий розвиток розглядається як така модель економічного розвитку, що має забезпечити цілісність природних систем, їхню життєздатність, від чого залежить глобальна стабільність усієї біосфери. У черговій доповіді Римського клубу «До ефективних суспільств. Дорогокази в майбутнє» Б. Гаврилишин стверджує, що в постіндустріальній економіці виникає нагальна потреба перегляду парадигми суспільного (і, насамперед, економічного)

⁴ Arrow K. et al. Economic Growth, Carrying Capacity and the Environment // Science. – 1995. – 28 April.

⁵ Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку. – 298 с.

розвитку та істотно змінюється розуміння його сутності та критеріїв ефективності. Один із універсальних показників економічного розвитку – валовий національний продукт (ВНП) – є основним критерієм результативності та ефективності економічного розвитку. Проте, як зазначає Б. Гаврилишин, «це показник обсягів економічної (особливо ринкової) діяльності, а не показник добробуту людей і навіть не показник матеріального достатку»⁶. Цей показник дає недостатньо точну оцінку результатів виробничої діяльності та її економічного потенціалу, відповідно його не можна розцінювати як такий, що свідчить про ефективність економічної системи та економічного розвитку загалом. З іншого боку, методологічним бар'єром аналізу сутності та критеріїв результативності економічного розвитку, на думку Б. Гаврилишина, є «ізолюваність» аналізу економічного поступу від процесу суспільного розвитку загалом, що унеможливує визначення зрозумілих критеріїв оцінки ефективності процесу.

Серйозним методологічним прорахунком, що унеможливує оцінку соціального прогресу, як зазначає Б. Гаврилишин, є відсутність комплексного показника суспільної ефективності. Економічна наука часто нехтує аналізом неекономічних чинників, що визначають ефективність економічного та суспільного розвитку таких як: соціальні та політичні детермінанти. А саме такий підхід, на думку вченого, дає уявлення про прогрес людства та його реальні надбання. Він пропонує по-новому поглянути на ефективність економічного поступу, співвідносячи його із загальноцивілізаційним прогресом, що передбачає аналіз природи та джерел економічного розвитку з позицій глобального процесу еволюції людства та на основі порівняння рівня розвитку різних країн і суспільств. Це дозволяє не лише здійснювати ретроспективний аналіз, а й уможливує прогнозування подальшого розвитку суспільств.

Висновки науковців про глобальні загрози існуючої економічної моделі та концептуалізація наукових уявлень про

⁶ Там само. – С. 201.

сталий розвиток зумовила необхідність розроблення усталених та універсальних правил суспільної взаємодії у світовому масштабі, що своєю чергою спричинило зростання уваги міжнародних інституцій до цієї проблеми. Увиразнення тенденції зростання екологічної загрози стало поштовхом до швидкого розвитку у світі законодавчої діяльності, пов'язаної з прийняттям законів і актів, регламентуючих норми і процедури природокористування. Одним із перших міжнародних документів, у якому вперше було вжито сам термін «сталий розвиток» став звіт Міжнародної комісії ООН з навколишнього середовища і розвитку «Наше спільне майбутнє» (1972), в якому поняття визначалося як розвиток суспільства, що дозволяє задовольняти потреби сьогодення, не ставлячи під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти власні потреби. Вже через кілька років у резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Екологічна перспектива до 2000 року і далі» (1987) сталий розвиток був визнаний керівним принципом діяльності ООН, урядів, приватних і неурядових організацій і найоптимальнішою стратегією суспільного розвитку. Значну роль у концепт-туалізації засад сталого розвитку суспільства відіграли міжнародні ініціативи, зокрема: Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку у Ріо-де-Жанейро (1992), на якій стратегія сталого розвитку була проголошена стратегією виживання цивілізації у XXI ст. Наступні саміти Землі Ріо+5, Ріо+10, Ріо+20 підтвердили необхідність подальшого наукового аналізу проблеми як основи розроблення практичних механізмів реалізації стратегії сталого розвитку у світовому масштабі.

Названі підходи сформували принципи сталого розвитку як альтернативної концептуальної основи для зміни існуючої системи наукових поглядів на природу та цілі економічного зростання, що є індиферентними до таких важливих складових суспільного розвитку як соціальний прогрес, якість життя та збереження довкілля. Теорія сталого розвитку ґрунтується на ідеї збалансованості економічних, соціальних та екологічних цілей суспільства. Таким чином, йдеться про гармонійний, безконфліктний прогрес усієї цивілізації, в ході якого одночасно оптимально вирішується комплекс питань щодо

збереження довкілля, ліквідації бідності та дискримінації як кожної окремо взятої людини, так і цілих народів чи груп населення.

***Небрат Вікторія Василівна**, д.е.н., завідувач відділу
економічної історії ДУ «Інститут економіки та
прогнозування НАН України»*

ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ДОБРОБУТ: ЕВОЛЮЦІЯ ПАРАДИГМАЛЬНИХ ПІДХОДІВ

Виповнилося 240 років від виходу «Дослідження про природу і причини багатства народів» А. Сміта, але науковий дискурс щодо пошуку відповіді на поставлене питання триває. Більше того, проблема набуває все більшої гостроти і множить на нові запитання, що виносяться в заголовки і назви вже сучасних монографій: «Як багаті країни забагатіли... і чому бідні країни лишаються бідними» (Ерік Райнерт, 2014); «Чому нації занепадають? Походження влади, багатства і бідності» (Дарон Аджемоглу, Джеймс Робінсон, 2016) та ін. Нові запитання та аспекти розгляду проблеми пов'язані зі співвідношенням і трактуванням змісту понять «багатство» і «добробут»; загостренням соціальних наслідків економічної нерівності в глобальному масштабі; поглибленням суперечностей поляризованого суспільства та пошуком виходу із «замкненого кола бідності» тощо. Наздоганяючий розвиток і збіднююче зростання; ринок без капіталізму і капіталізм без конкурентного ринку; лібералізм без демократії і демократія без економічної свободи – всі ці парадоксальні феномени повертають нас до тих самих питань про природу і причини багатства, джерела і механізми досягнення добробуту.

Уже в добу античності Аристотель розмежував економіку й хрематистику як різні види діяльності залежно від мети і